

(memory) involves recipient to hero's retrospective introspection. Writing of notes for him is a kind of attempt to understand himself and his causes of a fatal mistake. The narrator's self-concept forms through contrasting image of revolutionary woman he loved. Lesia Ukrainka reveals the dramatic moments of crisis of creative personality, she invests in protagonist's notes a lot of her thoughts about the specifics of artist psychology, including a conflict of personal and public interests.

Key words: genre, notes, narrator, self-concept, psychology.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2016 р.

УДК 821.161.2-252.09

Ольга Яблонська

«ТРИПТИХ» ЯК ІМПЕРАТИВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті на матеріалі «Триптиху» Лесі Українки проаналізовано вагомість пасіонарного начала. Підкреслено послідовність і логіку якісних змін у «Триптиху»: особистісне усвідомлення – самоусвідомлення наставників – віра у формування нового суспільства. В еволюції ідейних акцентів тексту простежено аналогію до Шевченкової містерії «Великий льох», а також вплив категорій гіпотетичного та категоричного імперативу (І. Кант).

Ключові слова: триптих, апокриф, легенда, казка, розповідь, текст, сюжет, тема.

Як відомо, «Триптих» Лесі Українки вперше надруковано в збірнику «Привіт Іванові Франкові в сорокалітє його письменської праці. 1874–1914» (Львів, 1916). У листі до сестри О. Косач від 16 лютого 1913 р. авторка повідомляла: «написала і послала до збірника на честь Франка дві великі речі, що вкупі з третьою, написаною дуже давно, становлять наче якусь цілість. ... не прийняти участь в цьому збірнику здавалось мені просто морально неможливим, а якби я тепер нічого не написала, то не мала б нічого відповідного, щоб туди послати, а воно вже час» [7, с. 435]. Спогади К. Квітки засвідчують повагу й любов Лесі Українки до І. Франка, її високу оцінку поетичної творчості та поеми «Мойсей» [4, с. 228–229]. У співзвуччі націєтворчих настанов поеми-притчі – і «Триптих» Лесі Українки.

У «Триптиху» письменниця «використала три послідовні історичні повістярські жанри: апокриф, мітологічну легенду та народню

казку» [9, с. XIII]). Об'єднує ці жанри усна форма побутування, що забезпечує зв'язок між поколіннями, а також такий важливий сюжетотворчий елемент, як чудо. У цьому творі Лесі Українки диво має не тільки ефект неймовірності, а й здатність змінювати суспільні закономірності (пересічну людину, героїв (лідерів), державу). На думку Б. Якубського, тематичним елементом, «що об'єднує всі три частини Лесиного триптиху і зв'язує їх в художню єдність задуму», є «ідея сили, що все може перемогти» [9, с. 213]. В аналізі першого тексту дослідник зауважує: «Моральна повинність відроджує силу, вимоги духу підіймають, підносять тіло і роблять його знову здатним до роботи» [9, с. 213]; «Очевидно, відповідь Лесина на питання, поставлене в заголові “Що дасть нам силу?” полягає в тому, що дух в людини – міцніший тіла. Що дух може перемогти тіло, його втому, коли перед людиною стоїть справа виконання певного морального обов'язку» [9, с. 213]. У другому наголошено «визнання великої сили людської в мистецтві, в поезії, що може творити справді чуда» [9, с. 214]. У казці Б. Якубський зауважує роль останньої строфи, яка «розкриває її символіку: велетень-Україна, любий рідний край; вороги його надовго вкинули в сон, позбавили вили, але сила ця не вмерла, вона власне тільки спить; буде день. Коли велет-Україна прокинеться знову до життя, покаже свою силу й волю...» [9, с. 214].

Аналогічно тлумачив Л. Білецький: «Об'єднує всі ці твори один тематичний задум: **духова, моральна сила перемагає все, навіть і фізичну втому** (Тут і далі виділення в цитатах належать автору цитати. – *О. Я.*). Дух людини перемагає втому тіла, коли людина почуває моральний обов'язок те зробити...» [1, с. 113–114]; «Такою є моральна сила обов'язку в першій творі Триптиху. В другій – велика сила, що перероджує людину є мистецтво й зокрема поезія. Орфей ту силу і представляє. Третій твір представляє Велета-Україну, наділеного величезною силою, та доля наслала на нього сон і Велет спить. Але він прокинеться й визволиться» [1, с. 114]. Відповідно прочитується й ідейний задум усього твору: «І Леся Українка цим “Триптихом” кличе до морального обов'язку, до розуміння великої ролі мистецтва й віри в своїх поетів і, нарешті, до віри в Україну й відданости українському народови – нації величезних сил духових (духових. – друкарська помилка. – *О. Я.*) і сили визвольної, що стає ідеєю всього “Триптиху”» [1, с. 114].

Привертає увагу бачення А. Княжинського, автора соціологічно-етнопсихологічної студії «Дух нації» (1959). На його думку, «Трип-

тих» – «це Лесин заповіт, синтеза всіх думок. Горінь, поривів і муки. Це знайдена опора, розгадка цього таємного, що робило її “сторожею руїн”; це відповідь на питання:

“Де джерело сили нації, народу й одиниці?”» [5, с. 34]. Дослідник вважає, що в першому тексті звучить така відповідь: «джерела сили в одиниці. Є ним: почуття морального обов’язку, голос духа нації в душі одиниці» [5, с. 34]; «Друга поема розв’язує питання сили народу, отже живої генерації нації. Тією силою є ідея, скрита в поетовій пісні» [5, с. 34]. Наскрізна проблема третьої частини – «питання сили нації. Ця сила в ній самій. А виправданням її існування є Бог. Цим робом наголошує Леся іраціональність нації, яка є типово духовним явищем. Момент сили й безсилля нації теж типово іраціональний, хоч і типово реальний» [5, с. 34].

У науково-популярному виданні 1930 р. наголошується: «Велет символізує Україну, в якій вороги забрали силу; але вона цю силу відзискає і позбудеться пониження й наруги.

“Триптих” є висловом віри в сили людини і в певність її перемоги. Ця віра – основний акорд цілої творчості Лесі Українки і доказ, що поетка не дала себе зломити важкій реакції, а непохитно зберегла віру в те, за що боролися сучасні їй покоління» [6, с. 39–40].

Усі ці міркування об’єднує іманентна ідейність – яскрава закономірність творчості Лесі Українки, що їх підмітили й І. Франко 1898 р., і М. Драй-Хмара 1926 р.

Насамперед треба наголосити на тому, що часопростір першого тексту «Триптиху» – Новий Заповіт, другого – античність, а третій розгортається вже в новітні часи української національної історії. Очевидно, що першим і другим текстом письменниці демонструє дієвість моделей прориву з безнадійної ситуації для своїх земляків, чий державотворчий потенціал спить («Про велета») чи захований у землі як скарб («Великий льох» Т. Шевченка).

Передсвятковий вимір першого тексту (Єрусалим готується до свята) налаштовує на очікування дива, і сотворить його не Господь, а звичайний тесля. Авторка розмежовує дисонансні настрої вуличної юрби, яка гуде в очікуванні видовища смертної покари, і самотнього теслі, що мучиться безгрошів’ям і як наслідок – змушений купувати неякісний матеріал для хреста, та заспокоює його те, що хрест стоятиме тільки три дні. Турбує його й те, що суд не завжди об’єктивний: «не раз-бо і невинних розпинають» [8, с. 106].

Щоправда, в його минулому був славний період майстра. Але тепер він ремісник, він проміняв талант майстра на гроші ремісника. Його хист гине, у нього нема сили працювати навіть заради сім'ї. Та почуття відповідальності, моральний обов'язок не дали йому права прирікати на страждання навіть засудженого до смертної кари; ремісника мучить совість, що через його непрофесійність і грошову безвихідь хтось має знемагати.

Отже, у тексті «“Що дасть нам силу?”» – акцент на відповідальності, моральному обов'язку, а також думка про те, що ремісництво згубне для таланту.

Дійові особи другого тексту уособлюють різні іпостасі буття: Зет – фізичну силу, Орфей – мистецтво, Амфіон – майстерність. На відміну від попереднього тексту, сила й майстерність вже присутні, але ще нема не менш важливого складника поступу – віри, натхнення. І талант співця, у міфологічну здатність якого й не всі вірили, виявляється дієвим.

У цій частині Леся Українка також розмежовує героїв як справжніх творців і юрбу, яка за прикладом великих і сама будуватиме мур, тобто захист насамперед для себе, але її дія – вторинна, вона постала тільки завдячуючи інтенціям героїв. З іншого боку, чому ж Орфей відразу не співав? Письменниця відповідає: бо «збувся себе самого» [8, с. 110], тобто втратив свою ідентичність. Пригадаємо, що й тесля втратив себе як майстра, тому й не мав сили. А Орфей теж не виконує свого покликання, бо він не співець із чарівною здатністю, а будівничий, називає себе долотом. Як бачимо, перші два тексти об'єднані також думкою про істинне покликання.

Зневірений Орфей, як і Шевченкові фізично недолугі лірники («Великий льох»), – це поводитир нації, що через обставини втратив віру в її майбутнє. А віковичний сон велета – це приспана свідомість народу, його недержавність, і хоча вороги чинять наругу, сягаючи навіть серця (тобто впливаючи на ментальність), завдають болю, але невідомо, коли «ущухне божий гнів, / минеться й божа кара. / І встане велетень з землі» [8, с. 124].

Ідеал першого тексту – сумлінний виконавець, другого – наставник таких виконавців, національна еліта, третій текст показує ще один важливий складник – суголосність поколінь у спільному державотворчому задумі. Всі ці аспекти в сукупності забезпечать досягнення мети. Свого часу Микола Євшан підмітив у творчості Лесі

Українки «найсильніше слово нашої поезії, найсильніший вислів нової національної душі після Шевченка!» [2, с. 162].

Пригадаємо, в алегоричній містерії Т. Шевченка не продемонстровано свідомість ні окремих одиниць (в експозиції тексту сказано, що три душі чекають, як москаль розкопає великий льох, тобто хочуть руїни України заради прощення своїх несвідомих гріхів проти нації), ні наставників спільноти (три лірники зображені як пристосованці), є тільки образ героя-одинака Івана, що народжується, але в епілозі «Стоїть в селі Суботові» поет висловив сильну віру у вільне майбутнє, хоча якісні зміни в суспільстві так і не настали. В очікуванні таких якісних змін (тобто й далі пасивно) перебувають і персонажі казки Лесі Українки. Але якщо у «Великому льосі» недержавність України осмислена як наслідок недалекоглядної політики національної еліти та несвідомості пересічних українців, то у творі Лесі Українки наголошується на богоборчих тенденціях велета, покараного сном.

«Триптих» Лесі Українки можна розглянути й крізь призму «Критики практичного розуму» І. Канта [3]. Перша та друга частини демонструють шлях від гіпотетичного імперативу, коли дотримані певні обставини, які зумовлюють прояви дії (докори сумління, почуття обов'язку), до категоричного, установлюючи принципи буття і для пересічної людини, і для суспільного лідера. А от третій текст, попри очікувану яскраву пасіонарність, спроектований у віддаленій у часі ідеальний простір; а для поступу, можливо, треба знову тих обставин, які сформуєть гіпотетичний імператив, очевидно, не в поколінні сільського хлопчини, що розказує казку. Водночас можливе й сотворення дива – проснеться велет, що має заховану силу; це народ, як герой-одинак, відродиться.

Отже, «Триптих» Лесі Українки оголює моральні максими (почуття обов'язку, віри; шлях до вдосконалення через самотність, страждання, сумнів), що формують пасіонарне начало. У тексті підкреслено також послідовність і логіку якісних змін: особистісне усвідомлення – самоусвідомлення наставників – віра у формування нового суспільства.

Джерела та література

1. Білецький Л. Три силуетки: Марко Вовчок – Ольга Кобилянська – Леся Українка / Л. Білецький. – Вінніпег : Накладом Союзу українок Канади, 1951. – 127 с.

2. Євшан М. Леся Українка / Микола Євшан // Євшан М. Критика; літературознавство; естетика / упоряд. Н. Шумило. – К. : Основи, 1998. – С. 160–163.
3. Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант. – К. : Юніверс, 2004. – 253 с.
4. Квітка К. На роковини смерті Лесі Українки / К. Квітка // Спогади про Лесю Українку. – Вид. 2-ге, доповн. / упорядкув., вступ. ст. та комент. А. І. Костенка. – К. : Дніпро, 1971. – С. 219–247.
5. Княжинський А., д-р. Творчий шлях Лесі Українки. – 2-ге переглянене вид. / д-р А. Княжинський. – Філадельфія : [б. в.], 1961. – 49 с.
6. Крук К. Леся Українка. Життя і творчість / К. Крук. – Львів : Накладом «Самоосвіти», 1937. – 47 с.
7. Українка Леся. До О. П. Косач (сестри) / Леся Українка // Українка Леся. Твори. У 12 т. Т. 12. Листи (1903–1913) / ред. тому В. Л. Микитась ; упорядкув. та прим. В. Ф. Святотця. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 434–435.
8. Українка Леся. Триптих / Леся Українка // Українка Леся. Твори. У 12 т. Т. 2. Поєми, поетичні переклади / ред. тому Н. О. Вишневська ; упорядкув. та прим. О. В. Мишанича. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 105–124.
9. Українка Леся. Твори. У 12 т. Т. III. Поєми / за заг. ред. Б. Якубського. – Нью-Йорк : Тищенко & Білоус Видавнича спілка, 1954. – 240 с., XIII с.

References

1. Biletskyi L. Try sylvetky: Marko Vovchok – Olha Kobylanska – Lesia Ukrainka [Three silhouette: Marko Vovchok – Olha Kobylanska – Lesya Ukrainka]. Winnipeg, 1951, 127 p. (in Ukrainian).
2. Yevshan Mykola. Lesia Ukrainka [Lesya Ukrainka] In: Yevshan Mykola. Krytyka; literaturoznavstvo; estetyka. Kiev, 1998, pp. 160–163 (in Ukrainian).
3. Kant I. Krytyka chystoho rozumu [Critique of Practical Reason]. Kiev, 2004, 253 p. (in Ukrainian).
4. Kvitka K. Na rokovyiny smerti Lesi Ukrainky [On the death anniversary of Lesya Ukrainka] In: Spohady pro Lesiu Ukrainky. Kiev, 1971, pp. 219–247 (in Ukrainian).
5. Kniashynskyi A. Tvorchyi shliakh Lesi Ukrainky [The Lesya Ukrainka's creative way]. Philadelphia, 1961, 49 p. (in Ukrainian).
6. Kruk K. Lesia Ukrainka. Zhyttia i tvorchist [Lesya Ukrainka. The life and the art]. Lviv, 1937, 47 p. (in Ukrainian).
7. Ukrainka Lesia. Do O. P. Kosach (sestry) In: [Lesya Ukrainka. The works]. Kiev, 1975–1979, vols. 1–12, vol. 12, pp. 434–435 (in Ukrainian).
8. Ukrainka Lesia. Tryptykh. In: [Lesya Ukrainka. The works]. Kiev, 1975–1979, vols. 1–12, vol. 2, pp. 105–124 (in Ukrainian).
9. Ukrainka Lesia. The works. In: [Lesya Ukrainka. The works]. New York City, 1953–1954, vols. 1–12, vol. III, 240 p., XIII p. (in Ukrainian).

Яблонская Ольга. «Триптих» как императив Леси Украинки. В статье на материале «Триптиха» Леси Украинки проанализирована весомость пассионарного начала. Рассмотрена специфика реализации авторских интенций в разных жанровых формах (апокриф, легенда, сказка). Замечено, что хронотоп первого текста – Новый Завет, второго – античность, а третий происходит уже в

новейшие времена украинской национальной истории. Подчеркнуты последовательность и логика качественных изменений в «Триптихе»: личностное осознание – самоосознание наставников – вера в формирование нового общества. Акцентируется роль сродного труда, разграничение толпы и героя (ремесленника; певца), ответственность, моральная обязанность, функции искусства, созвучность поколений в общем замысле государственного творения. В эволюции идейных акцентов текста прослежена аналогия к мистерии Т. Шевченко «Великий льох» («Подземелье»), а также влияние категорий гипотетического и категорического императива (И. Кант). Отмечено, что действенность идей государственного творения определяются верой и силой духа, как отдельных единиц так и ведущих слоев и всего народа.

Ключевые слова: триптих, апокриф, легенда, сказка, рассказ, текст, сюжет, тема.

Yablonska Olha. “Triptych” as Lesia Ukrainka’s Imperative Mood. In the paper on the base of Lesia Ukrainka’s article “triptych” is analyzed the importance of passionate beginning. It is traced the specific implementation of author’s intentions in different genre forms (apocryphal legend, fairy tale). It is noted that the first time space text – the New Testament, the second – antiquity, and the third is set in modern times are Ukrainian national history. Consistency and logic of qualitative changes in the “triptych” are highlighted: personal awareness – self mentors – faith in the formation of a new society. Attention is paid to the role of related work, distinguishing between the mob and the hero (artisans, singer), responsibility, moral duty, function of the art, conciderence of generations in a joint state-thought. In the evolution of the ideological emphasis text is traced analogy to Shevchenko’s mystery “The big cellar” and outlet categories hypothetical and the categorical imperative (Kant). It is emphasized that the efficacy of state-defined ideas of faith and power of spirit as separate units and leading sectors and all people.

Key words: triptych, Biblical apocrypha, legend, fairy tale, story, text, plot, theme.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2016 р.

УДК 821.161.2–1:7.036.5

Галина Яструбецька

«ОДЕРЖИМА» ЛЕСІ УКРАЇНКИ В АСПЕКТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ

У статті поставлено мету – застосовуючи метод феноменологічного аналізу, показати драматичну поему «Одержима» Лесі Українки як художній